

15. Η δύναμη του λαϊκού πολιτισμού

ι. Δημοτικά τραγούδια και κάλαντα γιορτών

Λυράρης
(φωτ. Κωνσταντίνος Μάνος)

Τὸ ἀνακάλημα τῆς Κωνσταντινουπόλεως (ἀπόσπασμα)

Θρῆνος κλαυθμὸς καὶ ὄδυρμὸς καὶ στεναγμὸς καὶ λύπη,
Θλίψις ἀπαραμύθητος ἔπεσεν τοῖς Ρωμαίοις.
Εχάσασι τὸ σπίτιν τους, τὴν Πόλιν τὴν ἁγία,
τὸ θάρρος καὶ τὸ καύχημα καὶ τὴν ἀπαντοχὴν τους.
Τίς τὸ ἔπεν; Τίς τὸ μῆνυσε; Πότε ἔλθεν τὸ μαντάτο;
Καράβιν ἐκατέβαινε στὰ μέρη τῆς Τενέδου
καὶ κάτεργον τὸ ὑπάντησε, στέκει καὶ ἀναρωτᾷ το:
- Καράβιν, πόθεν ἔρκεσαι καὶ πόθεν κατεβαίνεις;
- Ἔρκομαι ἀκ' ἀνάθεμα κι ἐκ τὸ βαρὺν τὸ σκότος,
ἀκ τὴν ἀστραποχάλαζην, ἀκ τὴν ἀνεμοζάλην·
ἀπὲ τὴν Πόλιν ἔρχομαι τὴν ἀστραποκαμένην.
Εγὼ γομάριν δὲ βαστῶ, ἀμὲ μαντάτα φέρνω
κακὰ διὰ τοὺς χριστιανοὺς, πικρὰ καὶ δολωμένα.
Οἱ Τοῦρκοι ὅτε ἤρθασιν, ἐπήρασιν τὴν Πόλην
ἀπώλεσαν τοὺς χριστιανοὺς ἐκεῖ καὶ πανταχόθεν.

Δημοτικὸ τραγούδι γιὰ τὴ Μεγάλῃ Παρασκευῇ ἀπὸ τὴ Μέσα Μάνη

Ἄγιε μου Γιάννη Πρόδρομε καὶ Βαφτιστὴ τοῦ γιου μου,
πε μου που εἶναι ὁ γιόκας μου κ' που ἔναι τὸ παιδί μου.
Δεν ἔχου γλώσσα νὰ ζε που, χεῖλη νὰ ζε μιλήσου.
Δεν ἔχου χεροπάλαμα γιὰ νὰ ζε τότε δείξου.
Τὸ λέπεις ἔκείνο τὸ παιδί τὸ παραπονεμένο
ὅπου φορεῖ πουκάμισο στὸ αἶμα βουτηγμένο;
Εκεῖνος ἐν' ὁ γιόκα ζου κ' ἐμέ ὁ Βαφτιστὴς μου.
Ἡ Παναγία ἡ Δέσποινα ἐζύγωσε κοντὰ τοῦ
λέπει που τρέχει τὸ νερό ἀπὸ τὰ σωθικά του.

Κάλαντα τοῦ Λαζάρου

Ἦρθε ὁ Λάζαρος, ἦρθαν τὰ Βάγια,
ἦρθε τῶν Βαγιῶν ἡ ἑβδομάδα.
Ξύπνα Λάζαρε καὶ μὴν κοιμᾶσαι,
ἦρθε ἡ μέρα σου καὶ ἡ χαρά σου.
Ποῦ ἦσουν Λάζαρε; Ποῦ ἦσουν κρυμμένος;
Κάτω στοὺς νεκρούς, σὰν πεθαμένος.
Δὲ μοῦ φέρνετε λίγο νεράκι,

πού ἔν' τὸ στόμα μου πικρὸ φαρμάκι.
Δὲ μοῦ φέρνετε λίγο λεμόνι,
Ποῦ ἔν' τὸ στόμα μου, σὰν περιβόλι.
Ἦρθε ὁ Λάζαρος, ἦρθαν τὰ Βάγια,
ἦρθε ἡ Κυριακὴ πού τρῶν' τὰ ψάρια.
Σήκω Λάζαρε καὶ μὴν κοιμᾶσαι,
ἦρθε ἡ μάνα σου ἀπὸ τὴν πόλη,

σοῦ ἴφερε χαρτί καὶ κομπολόι.
Γράψε Θόδωρε καὶ σὺ Δημήτρη,
γράψε Λεμονιά καὶ Κυπαρίσσι.
Τὸ κοφνάκι μου θέλει αὐγά,
κι ἡ τσεπούλα μου θέλει λεφτά.
Βάγια, Βάγια καὶ Βαγιῶ,
τρῶνε ψάρι καὶ κολιό.
Καὶ τὴν ἄλλη Κυριακή,
τρῶνε τὸ ψητὸ τ' ἄρνι.

Ο Επιτάφιος θρήνος (κέντημα, 1599)

Δημοτικό τραγούδι από την Κάλυμνο

Ἄγιε Νικόλα Ποθιανέ
που ἴσαι μπρος στο μουράγιο
βλέπε εμάς τους θαλασσινοὺς
καὶ δίνε τους κουράγιο.

Παναγιά μου, δώσ' τους χρόνια
σαν τῆς λεμονιάς τα κλώνια.

Νύφη, μυρτιάς μυρτόφυλλο
ολόχρυσή μου σκέπη
ο άντρας που σου δώσανε
πολύ καλά σου πρέπει.

Αγιασώτισες χορεύοντες εις την Καρύννην
(Θεόφιλος Χατζημιχαήλ)

Δημοτικό τραγούδι από τη Σκύρο

Ἄγιε μου Γιώργη Σκυριανέ, μεγαλομάρτυρα τρανέ
καὶ του νησιού καμάρι, ασημένιε καβαλάρη.
Ψηλά εἶν' τα σκαλοπάτια σου, στο βράχο τα παλάτια σου
καὶ κάθεσαι στα κάστρα σα να γειτονεύεις τ' ἄστρα.
Ψηλές καμπάνες του Ἁη Γιωργιού σημαίνουν δώ τσαι πάν' αλλού
Ὅταν σιγανοχτυπάτε στα ουράνια μας πάτε
Στο περιβόλι του Ἁη Γιωργιού ακούω λάλημα πουλιού
Στῆς λεμονιάς τα κλώνια κελαηδοὺν γλυκά τ' αηδόνια
Του Μετοχιού κρύο νερό να πιω τσαι ἴγω να δροσιστώ
Εἶν' του Ἁη Γιωργιού δικό του που ποτίζει τ' ἄλογό του.

Γαμήλιο τραγούδι από το Πωγώνι της Ηπείρου

Μαλαματένιος ο Σταυρός από τον Ιορδάνη,
να ζήσει η νύφη και ο γαμπρός, το νέο το στεφάνι.
Μαλαματένιος ο Σταυρός με τα μαργαριτάρια,
να ζήσει η νύφη και ο γαμπρός κι όλα τα παλικάρια.
Μαλαματένιος ο Σταυρός με πράσινες κορδέλες,
να ζήσει η νύφη και ο γαμπρός, και όλες οι κοπέλες.

Ελληνικός γάμος στην Αθήνα (Louis Dupré)

Δημοτικό τραγούδι από την Πελοπόννησο

Λάμπουν τα χιόνια στα βουνά κι ο ήλιος στα λαγκάδια,
λάμπουν και τ' αλαφρά σπαθιά των Κολοκοτρωναίων,
που 'χουν τ' ασήμια τα πολλά, τις ασημένιες πάλες,
τις πέντε αράδες τα κουμπιά, τις έξι τα τσαπράζια,
οπού δεν καταδέχονται τη γη να την πατήσουν.
Καβάλα τρώνε το ψωμί, καβάλα πολεμάνε,
καβάλα πάν' στην εκκλησιά, καβάλα προσκυνάνε,
καβάλα παίρν' αντίδερο απ' του παπά το χέρι.
Φλουριά ρίχνουν στην Παναγιά,
φλουριά ρίχνουν στους άγιους,
και στον αφέντη το Χριστό τις ασημένιες πάλες.
«Χριστέ μας, 'βλόγα τα σπαθιά, 'βλόγα μας και τα χέρια».
Κι ο Θοδωράκης μίλησε, κι ο Θοδωράκης λέει:
«Τούτ' οι χαρές που κάνουμε σε λύπη θα μας βγάλουν.
Απόψ' είδα στον ύπνο μου, στην υπνοφαντασιά μου,
θολό ποτάμι πέρναγα και πέρα δεν εβγήκα.
Ελάτε να σκορπίσουμε, μπουλούκια να γενούμε.
Σύρε, Γιώργο μ', στον τόπο σου, Νικήτα, στο Λοντάρι,
εγώ πάω στην Καρύταινα, πάω στους εδικούς μου,
ν' αφήσω τη διαθήκη μου και τις παραγγελιές μου,
'τι θα περάσω θάλασσα, στη Ζάκυνθο θα πάω».

Αρματωλοί και κλέφτες
(Φώτης Κόντογλου)

Νανούρισμα από τα Μαστιχωώρια Χίου

Κάμε, Χριστέ τσαι Παναγιά, τσαι θρέψε το παιδί μου,
να μεγαλώσει να θραφή, καλό παιδί να γίνη.
Τύχη χρυσή ας του δίνετε τσαι φώτιση μεγάλη,
να μάθη γράμματα πολλά τσαι φρόνιμο να γίνη,
για να τσερδίτζη χρήματα, παντού καλά να κάμνη,
ένα τσαι είκοσι σκολειά μ' αληθινούς δασκάλους,
να μάθουν γράμματα οι φτωχοί, αθρώποι να γενούνε,
να μάθουν πως 'ρφανεψαμεν από τους άρχοντάς μας,
να μάθουν πως ξεχάσαμεν του γένου μας τα φρένα,
πως ο καθείς μας χρεωστεί βοήθειαν να δίνη
εις τα σκολειά, 'ς τοις εκκλησιαίς τσαι 'ς τα ορφανεμένα.

Λίμνιος Κεχαγιας
(Θεόφιλος Χατζημιχαήλ)

ii. Λαϊκή τέχνη: Καταφύγιο και κιβωτός (αρχιτεκτονική, ζωγραφική, ξυλογλυπτική, υφαντική/κεντητική, αργυροχρυσοχοΐα, κεραμική

Με τον όρο «λαϊκή τέχνη» χαρακτηρίζουμε την ελληνική τέχνη των δύο τελευταίων αιώνων της Τουρκοκρατίας. Η ελληνική λαϊκή τέχνη έχει τις ρίζες της στο Βυζάντιο. Έχει επηρεαστεί, επίσης, από την τέχνη της Ανατολής και της Δύσης. Συγγενεύει, μάλιστα, ιδιαίτερα με την τέχνη των άλλων βαλκανικών λαών. Τα έργα της είναι δημιουργίες ανθρώπων που δε διδάχτηκαν την κάθε μορφή τέχνης σε σχολές, αλλά από έμπειρους τεχνίτες.

Από τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της λαϊκής τέχνης είναι ότι:

- συνδυάζει χρηστικότητα και αισθητική·
- αποτελεί έκφραση της ομαδικής αισθητικής της συγκεκριμένης κοινωνίας και όχι της προσωπικής αισθητικής κάθε δημιουργού·
- είναι μια τέχνη συντηρητική που συνδέεται στενά με την παράδοση·
- φανερώνει έναν κόσμο που ζούσε σε αρμονία με τη φύση και την αναπαριστούσε στην τέχνη του.

Τα έργα της λαϊκής τέχνης αποτελούσαν αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινής ζωής του ανθρώπου, καθώς σχετιζόνταν με την κατοικία και με την ενδυμασία του, και παράγονταν συχνά από τα ίδια τα μέλη της οικογένειας. Η ελληνική λαϊκή τέχνη διακρίνεται σε εκκλησιαστική και σε κοσμική. Εκφράζεται, επίσης, με διάφορες μορφές: την αρχιτεκτονική, τη ζωγραφική, τη γλυπτική, καθώς και με την υφαντική, την κεντητική, τη μεταλλοτεχνία, την κεραμική, την επιπλοποιία, την κατασκευή της φορεσιάς και άλλες.

Γυναίκα από την Αταλάντη
(Γιάννης Τσαρούχης)

Κ. Αμπελιώτης, Κ. Αποστολόπουλος, Ε. Γεωργιτσογιάννη, Μ. Γιαννακούλια, Ε. Κροκίδη, Σ. Προβατάρη, Ά. Σαΐτη, *Οικιακή Οικονομία Β΄ Γυμνασίου, 1. ΟΙΚΙΑΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ, 1.4 Η ελληνική λαϊκή τέχνη.*

Ερωτήσεις - Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Έρευνα για τραγούδια της παράδοσης με θέμα την Άλωση.
2. Αναζητήστε πληροφορίες για τον βίο και το έργο των Θεόφιλου Χατζημιχαήλ και Ευγένιου Σπαθάρη.
3. Το Άγιον Όρος στη νεοελληνική τέχνη:
http://www.eikastikon.gr/afieromata/athos_gr_art.html
4. Αναζητήστε φωτογραφίες από εκκλησιαστικά αντικείμενα που φανερώνουν όψεις της καθημερινής ζωής των χριστιανικών κοινοτήτων (εξαπτέρυγα, θυμιατά, καντήλες, επιτάφιοι, αφιερώματα κ.ά.). Παρατηρήστε τις φωτογραφίες αυτές. Στη συνέχεια απαντήστε στα παρακάτω ερωτήματα:
 - Τι ακριβώς βλέπετε;
 - Ποιες σκέψεις και ποια συναισθήματα σας δημιουργούνται;
5. Σχεδιάστε μοτίβα λαϊκής τέχνης και παρουσιάστε τα στην τάξη.
6. Σε συνεργασία με τον/την καθηγητή/τρια των Εικαστικών και της Οικιακής Οικονομίας διερευνήστε τα παρακάτω θέματα:
 - α. Μεταβυζαντινή ναοδομία και ζωγραφική. Τάσεις και ρεύματα.
 - β. Όψεις της λαϊκής τέχνης (αρχιτεκτονική, ζωγραφική, ξυλογλυπτική, υφαντική / κεραμική).
 - γ. Το ζωγραφικό έργο του Θεόφιλου Χατζημιχαήλ.
7. Σε συνεργασία με τον/την καθηγητή/τρια της Μουσικής διερευνήστε τα παρακάτω θέματα:
 - α. Έρευνα και παρουσίαση δημοτικών τραγουδιών της περιοχής.
 - β. Παρουσίαση παραδοσιακών τραγουδιών με θέμα την Άλωση.
 - γ. Έρευνα και παρουσίαση λαϊκών οργάνων της περιοχής.
8. Σε συνεργασία με τον φιλόλογο και τον καθηγητή της Μουσικής διερευνήστε τα παρακάτω θέματα:
 - α. Τοπικά ήθη και έθιμα: καταγραφή και παρουσίαση.
 - β. Επιβιώσεις των δημοτικών τραγουδιών σε σύγχρονους δημιουργούς (μουσική και στιχουργική).
9. Οργανώστε στο σχολείο σας μία έκθεση φωτογραφίας με θέμα: «Οι εκκλησίες και τα αρχοντικά της περιοχής μας».